

ARANYOS-RÁKOSI SZÉKELY SÁNDOR.

— Első közlemény. —

I.¹

Aranyos-Rákosi Székely Sándor 1797. szeptember 13. született Káál helységben (Marosszék), hol atyja, Székely István, unitárius pap volt. Anyja Szabédi Szekeres Klára. Czímeres nemes (armális) családból származott. E család alapítója Székely Boldizsár, kinek Joó Anna volt neje Báthori Gábor erdélyi fejedelemnek egy 1610. febr. 10. Görgény várában kelt oklevele említést tesz Székely Boldizsárnak Aranyos-Rákoson és Sinfálván levő birtokáról és primipilusnak mondja őt. Ennek fia, Miklós, nyert 1674. szeptember 2. czímeres nemességet, melyre a költő, valamint székely voltára is, mindig büszke volt, bár a tények által nem igazolt túlzás, hogy neve előtt sohasem hagyta el nemesi praedikátumát.

Sándor, úgy látszik, gondos nevelésben részesült, mert atyja (sajátkezüleg írt önéletrajzában) panaszojja, hogy fia neveltetése sokba került. Székely István kitűnő műveltségű és zenekedvelő férfiú volt; zenekedvét és hegedűjét költő fiára is hagyta, ki oly kitűnően játszott a hangszeren, hogy Bécsben műkedvelői magán-concertekben Haydn egy miséjének előadásában maga is közre-

¹ A költő életének főforrásai (saját följegyzésein kívül): *Erdélyi Unitárius Püspök, Néhaj Főtisztelendő Székely Sándor úr Gyászemléke*, írta Gyöngyösi István vargyasi unitárius pap. Kolozsvárt, MDCCCLII, 16 l., a főpásztor példás életének és áldásos működésének meleg rajza. — Toldy Ferencz, *Magyar Költők Élete*, 1871. II. 246—249. l., — és különösen Jakab Elek alapos czikke Székely Sándorról: *Figyelő* XIII., 1882. 161—183. és 262—276. II. A főnti életrajzi vázlat ezen dolgozatokon, főleg Jakab Eleknek közvetetlen forrásokból merítő beható tanulmányán nyugszik.

működhetett. A költő egész életében nagy gyönyört talált a zenében és utóbb Ádám nevű fiát is megtaníttatta a hegedűre.

Székely Sándor 1814-ben, miután az alsó osztályokat Székely-Keresztúron, hol 1808 óta tanult, kitűnően elvégezte, tógás diák lett Kolozsvárott; 1818-ban és 1819-ben az etymologisták köztanítóságát viselte és 1819. november 6-án kelt iskolai bizonyítványa szerint tantárgyai nagyobb részében kitűnő volt. A következő évben, 1820. július 18-án kelt felsőbb iskolai bizonyítványa szerint, ez év első felében a királyi lyceumban tanult jogi tantárgyakból kitűnő vizsgálatot tett, de a második félévben csak július 13-ig hallgathatta az előadásokat, mert a dicső-szentmártoni zsinat már július 1-én akadémiára megválasztotta Székelyt, kinek tehát peregrinálásra kellett indulnia.¹ Ez okból magánvizsgálatot tett, szintén kitűnő sikerrel.

Az osztrák kormány elzárta ez időben a protestáns ifjaktól a külföldet és így Székely is csak Bécsbe mehetett, hol 1820. december 10-én megérkezett.² Az ágostai és helvét hitvallásuak cs. k. theologiai tanintézetének albumába 1821. április 3. írta be magát. A nagy császári székváros eleven, pezsgő életével és szokatlan zajával természetesen nagy hatással volt a félreeső székely helységek csendjéhez szokott fogékony ifjúra, a ki »mindamellét úgy képezte magát, mint egy idegen sziget madara, mely bármi czifra kaliczkában van, szirtos hazája felé fordul énekelni.«³ Tanulmányait itt is kitűnő sikerrel végezte, mire 1822. május 21. elhagyta Bécset. Az erdélyi unitáriusok főtanácsa már 1822. jan. 21-én kinevezte őt tordai papnak, és Székely ez állomását három nappal június 6-án történt haza érkezete után elfoglalta.⁴ A papi

¹ Azaz be kellett járnia az erdélyi unitárius vallásközönséget, hogy hazájával és hitsorsosaival megismerkedjék és ezek őt megismerjék. A hívek és egyházközségek ily alkalommal tehetségök szerint pénzzel is segítették a peregrinálót, hogy valamely külföldi egyetemre mehessen. Jakab Elek szerint ezer forintnál mindig több gyűlt be ez úton. Székely július 29-től november 18-ig járta be Erdélyt.

² »December 10-én 9 órakor léptem be legelőbb Bécsbe, három egész heti éjjeli nappali jövedelem után«, írja 1821. január 30. Bécsben kelt levelében.

³ Ugyanazon bécsi levelében, melyet a tordai *Aranyosvidék* 1893. okt. 21-én 48. számában tett közzé.

⁴ A *Munkákban* (I. alább) a *Dierniász* másolata után a következő bejegyzés olvasható: »Laktam akkor Bécsbe felérkezvén a Landstrassén Gärtnergasse No 12 im 1. Stock. — 1820. X-ber 10-én vasárnap érkeztem Bécsbe.

vizsgálatot mint tordai pap a szabédi zsinaton tette le, mire fölszentesített. Az 1823. július 9-én kelt püspöki rendelet végleg megerősítette őt hivatalában, miután ez évi július 4. a bágyoni zsinat őt egyúttal a gymnasiumban a theologia, görög és német nyelv tanításával is megbízta volt. Itt majd egy évtizedig működött, 1830. augusztus 22. óta egyúttal mint a gymnasium igazgatója,¹ mire a nyárad-szent-lászlói zsinat őt 1832. augusztus 23. a történelem és hittan tanárává Kolozsvárra helyezte át, hol azután szept. 1-je óta a hittant, valamint a héber és görög nyelvet tanította. A következő évben az ürmösi zsinat Székelyt Molnos Dávid egyházi főjegyző mellé segéddé nevezte ki, 1836-ban pedig igazgató tanár lett és az maradt 1838-ig. Ez időben földrajzot, időszámítást, egyetemes és hazai történelmet tanított. A tordai zsinat 1838. augusztus 22-én egyházi rendes főjegyzővé, 1843. október 9-én, Székely Miklós püspök elhunytával, püspöki helyettesé, 1845. aug. 24-én pedig a homoród-almási zsinat püspökké választotta meg.

Székely meghalt 1852. jan. 27. püspöki körútja alkalmával Maros-Szentkirályt. Sírja Kolozsvárt az úgynevezett Demeter-kertben van.

1822. május 21-én hétfőn indultam ki Bécsből haza. Pünkösd szombatján Pesten voltam, első napján is, másodnap jöttünk. 1-a junii Kolozsvárra jöttem 4 óra tájt, 6-ra Tordára, 9-a békőszönték.»

¹ Ez időben Székely 1831. április 24. a tordai unitárius gymnasium anyakönyvébe, mint az intézet igazgatója, a fennálló szokás szerint, magasajátkezűleg a következőkben jegyezte be életrajzát: »Született 1797. szept. 13. délutáni 1 órakor. Atyja Aranyos-Rákosi Székely István, akkor kááli unitárius pap és marosközi esperes helyettes volt, anyja Szabédi Szekeres Klára. 1808. szept. 1. ment tanulni a székely-keresztúri középtanodába, hol hat évig tanult s 1814. szept. 1-én ment ki a kolozsvári főtanodába (Collegium); a philosophiai és theologiai tudományokat öt év alatt végezte. 1819. november 1-én a kir. Lyceumban a törvényt kezdette tanulni s egy év múlva 1820. november 17-én az unitárius egyház pap- és tanárjelöltté választván: annak költségén külföldi egyetemekre ment, honnan 1822. május 21-én indult vissza, jun. 1-én érkezett Kolozsvárra, 6-án Tordára, hová már korábban pappá neveztetvén ki, jun. 9-én bé is köszöntött; mint pap 1823. jul. 4-étől fogva, a bágyoni zsinat végzése következtében, a gymnasiumban is tanította a theológiát, görög és német nyelvet 1830-ig. Ez évi augusztus 22-én a dombói zsinat addigi tanár Abrudbányai Szabó Sámuel — a 70 éves öreg — a theologia tanárául Kolozsvárra rendelte áthelyeztetni, helyébe őt a gymnasium igazgató tanárává választotta, de ő e mellett a papságot is folytatta 1831. április 24-ig. Két neje volt, az első nemes Csipkés Erzsébet, Csipkés Albert leánya, kivel három évet élt, a második Nagy Rozália. Dominus Protector meus,* Közli Jakab Elek, id. h. 167. l.

Három neje volt: Csipkés Erzsébet, kivél három évig (1823—26.) élt; — Köpeczi Nagy Rozália, kit 1828-ban vett nőül és ki 1835-ben halt meg; — és Hincz Zsuzsánna, kivél nyolcz hónappal második nejének halála után kell össze és a ki még ma is él. Ádám nevű fia (szül. 1840.), Kolozsvar városának szenedélyes régiségbúvár levéltárnoka, 1892-ben halt meg.

II.

Székely Sándorral, Toldy állítása (id. h. 247. l.), de a költőnek saját nyilatkozata (l. Döbrentei Gáborhoz írt epistoláját) szerint is, a magyar költészetet Döbrentei Gábor kedveltette meg. Költői művei a lyra és az epika körébe esnek. Amazok a régieb-
bék: első dalai és ódái 1814-ből, tehát 17 éves korából valók; az utolsókat valószínűen 1820-ban (talán csak egy-kettőt 1827-ben) írta. Most, 1820-tól 1830-ig, epikai alkotásokkal foglalkozik, mire a költészettel teljesen szakít és tanári működésének igényeihez képest történeti műveket részint fordít, részint átdolgoz, közben néhány értekezésben megpróbálkozva az önálló tudományos kutatással is.

Művei részben nyomtatásban, részben kéziratban maradtak reánk.

Lássuk elsőben lyrai költeményeit.

Ezek közül a költő életében tudtommal mindössze csupán a következő öt jelent meg nyomtatásban:

1. Az *Ember*, Erdélyi Múzeum 1816. V. füzet, 138—141. l. (a *Munkákban* is).

2. *Döbrentei Gáborhoz* epistola, Hebe, 1823. 62—64. l., hol keletkezése 1818-ra van téve.² A költőre legjellemzőbb részlete:

S Te, oh, Hazám hívérlmű szülőtje!

Utat mutattál a szabad menésre.

¹ Toldy Ferencz (id. h. 247. l.) tehát alaposan téved, midőn azt állítja, hogy Székelynek, Döbrenteihez intézett epistoláján kívül, »első kísérletei közül nem bírnak semmit.«

² Ez epistola bajosan azonos Székelynek azon költeményével, melyet Kazinczy Ferencz említ *Töredékek* cz. gyűjteményében: »Székely Sándor kolozsvari unitárius deák szonettje 1817-ből tulajdon kezével aláírva ily cím alatt: Székely Sándor Döbrentei Gáborhoz.« Egy szonettet csak nem lehet ily hosszú epistolával összecserélni.

A hív Nagyoknak szívét feltüzelted,
 És honni lantot nyújtál Ifjainknak,
 S ohajtva intéd őket zengeni.
 Felvonja húrját már a Lantverő,
 S szokatlan Ének zengedez körülé.
 Almélja büszke Ifjait a Koros,
 A szebb Jövendő képén elmerülve.
 Példádra ébredt bennem is hevem.
 Láttam ragyogni éltető sugárod
 És lángba lobbant keblem gerjedelme.

3. *Vinvela halálára*, szonett 1821-ből, Hebe, 1825. 221. l.

4. *Kisfaludy Sándorhoz*, Magyar Kurir, 1822. III. sz. 24. l.

Közli Jakab Elek is (id. h.), még pedig, kétségtelenül valamely tévedés vagy sajtóhiba alapján, »a Magyar Kurir egy elzúllott 356. lapjáról.« Kisfaludy Sándor nagy befolyást gyakorolt Székely későbbi epikájára; azért közlöm az egész költeményt:¹

Téged látni napkeletről
 Merengeni nyugotig,
 És zengeni hév delekről
 Éjszaki jég-sarkakig:
 Ha lelked nagy erejében
 Teremtni kezd méjj egében,
 S teremtésit egyedül
 Végzi, nyugszik és örül.

Aurorától halottam én,
 Egy halandó kérdeze:
 Van-e Himfy honnyod egén?
 És Auróra könnyeze.
 Az Istenek lehajlának
 És Himfyre hallgatának,
 S gáncsolák a Teremtőt,
 Hogy Magyarnek adta őt.

¹ Megjegyzem, hogy Jakab Elek módosította, javíttatta Székely Sándor költeményeit, melyeket sokat idézett becses tanulmányában lenyomatott. Saját közléseim és idézeteim természetesen híven adják a költő szövegét, csupán lényegtelen helyesírási bogarak mellőzésével.

Voltam Hazám mezejében,
 Szép Nemzetem együtt volt.
 A Nemes Nép közepében
 Méjj csendben Himfy lantolt,
 Pap sietett oltárára;
 Vitéz szaladt védfalára;
 Az anya-szív lángot vét,
 És biztatja gyermekét.

Forrott a Nép, — minden ége,
 Meggyúladott egy Haza.

A Férj ölén Felesége
 Eltanult Dalt hangoza;

Végzi s újra ellantolá,
 S Kedvesére rácsókolá.

Ez — Ellenje nem vala,
 Karddal ködöt vagdala.

Ölébe dült Lánykájának

Az Ifju és lelkesült,

Mint Júba Oroszlánjának

Keble buzgott és feszült. —

Őszöregék könnyezének

Őstetteket regélének, —

A gyenge kéz reszkete

S Kardját sírva tette le.

A Te lelked Nemzetemé

Szép Nemzetem lelkedé.

A Lant bája Hunn-földemé,

Te Istené s Hölgyedé.

Tartsd meg Isten Himfy földjét,

Lantos Himfyt és hív Hölgyét,

A Nemzetet s törvényét,

És királya szent fényét.

5. *Gróf Bánffy Györgyhöz.* Magyar Kurir, 1822., VI. sz., 48. l. e bevezetéssel: »Erdélynek Bécsben nagy számmal lévő fjai közönségesen elérzékenyedve hallották azon szomorú tudósítást, mely szerint a szélesen kiterjedett Monarchiában Fő-Kormányozói

Méltóságban lévők közt, nagyérdemű **Nesztor, Erdélyi Királyi** Gubernátor **Lossonczi Gróf Bánffy György** Úr Ó Excellenciája közhasznú élete véletlenül érkezett súlyos nyavalya által veszedelmeztetik. A milyen méltó volt az ebbéli fájdalom, éppen oly nagy öröm töltötte el közönségesen a szíveket, hivatalos tudósításból is értvén, Ó Excellenciájának jobbanlétit. Hazánk javáért, Nemzetünk dicsőségiért, nyújtsák is az Egek ezen jó Atyának becses életét! Mely szíves óhajtást egyik igen érdemes nemzeti tag következendő rendekben fejez ki:

Mint régen Ammon ör-jegenyéje az
Isten jelen nem létiben a liget
Szent háza mellett szélvészekkel
Perlekedett s rebegének a fák; — «

stb. még kilencz versszak, melyek közül mint kiválóan jellemzőt, csupán a 4-diket közlöm még:

Eként riadt, és reszkete Nemzetem
Irtóztatá benn a szomorú lakót
Nagy holtod, oh nagy Bánffy, jó s bölcs
Aureliussza nemes Hazámnak.

Kéziratban maradtak¹ és az erdélyi unitárius egyház birto-
kában levő negyedréttü kötetben² igen gyarló másolatban össze
vannak írva:

1. *1814-ik Esztendőbeli nevezetes Győzelem után a szövetséges seregeknek a Frantziákkal kötött örvendetes Frigy-Kötéseket tapsoló Kalliope.* Hat versszak. Aláírva: „Alexander Székely dimidii anni Phylologus diebus septembr.” — Mutatványúl közlöm első versszakát:

¹ Nem lehetetlen, sőt igen valószínű, hogy e „kéziratban maradt” költemények közül több szintén megjelent nyomtatásban, még Székely életében, erdélyi vagy magyarországi lapokban vagy almanachokban, eshetőleg a szerzőnek neve nélkül. De ez irányban folytatott kutatásaim (részben a korabeli folyóiratok hozzáférhetetlensége miatt is) nem vezettek eredményre.

² E kötet hátlapján: *Székely Sándor Munkái.* — E kötet alább mindig *Munkák* címmel van idézve.

Cynthuson Titán örömét ki lötte,
 Brimo lábához saruit kötötte,
 Gargafe szentelt mezejét kerüli,¹
 Innepit üli.

2. *J. B. F. Emléke.* 1814. 3-a Januaris. — Nyolcz alkaeuszi versszak.

3. *Akontius Cydippéhez.* (Ovidius Heroidumából). — Distichonok. 1816. decembris 28. — Bekezdése:

El ne riadj levelemre! nem esküszel újra meg itten.

Egyszer elég hitted nékem igérni magad.

Olvasd el, s bágyadt Tested fájdalomra oszoljon,

Mely ha gyötör téged, tör, gyötör engemet is.

Mit pirosul ortzád! mert² gondolom újra, miképpen

A Templomba minap, vérbe borúlva vagyon,

Öszvekelést, eskütt Frigyet, nem vétket óhajtok,

Egyik, mint Férj, nem buja szeméremölő.

4. *Az igaz Nemesség.* 1816. 22-a Decembris. — Hexameterek.

Külömb nemű magyar versek, készítgettem — 816. esztendőben címfelíráttal következnek:

5. *I. Oda. A tél.* Közli Jakab Elek, id. h. 176. l.

6. *II. Oda. A tavasz.* Közli ugyanaz u. o. 177. l.

7. *III. Oda. A jó hazafi.* Hat sor.

8. *IV. Oda. Az ártatlanhoz.* Hat sapphói versszak.

9. *V. Oda. A magyar vitéz.* Négy alkaeuszi versszak.

10. *VI. Oda. Az Isten.* Közli Jakab Elek, id. h. 177. l.

11. *VII. Oda. A szerető.* Három alkaeuszi versszak.

12. *VIII. Oda. Pax cum Gallis.* Öt latin alkaeuszi versszak. Az első:

Jam nostra plaudit Dacia et explicat

Frontem serenam. Sic maris aequora

Cadente vento conquiescunt,

Tale nitet sine nube coelum.

¹ Gargafe vagy Gargasze Brimonnak vagy más neven Dianának szentelt műlató hely. (Székely jegyzete. A költő a többi versszakokban is bőven alkalmazott mythologiai-képeket és neveket szintén magyarázgatja ily jegyzetekben.)

² Kétségtelenül *mely* olvasandó.

Közvetlenül utána ugyanez magyarul: *A béke*. Ebből az első versszak:

Örvendez Erdély, fellegeit veri
 Bús homlokáról; így nevet Otezeán
 Eol dühétől csendesedve
 Így mosolyog kiderülve Duusz.

13. *IX. Oda. Az ősz-kor.* Három versszak.

14. *X. Oda. A poësis.* Distichonok.

15. *XI. Oda. A magyarokhoz.* Közli Jakab E., id. h. 165. l. Székely irányára és felfogására jellemző e hosszú költemény befejezése:

Küldjétek, oh Magyarok! hős éneklőket a büzhödt
 Várna s Rigómezejére, szedessétek ki vezértek
 Csontjait, országtoknak örök vesztét e megesküdt
 Ellenségeitek gyűlölt honából — örökké
 Voltak Akhilleseink, soha sem zengették Homérink,
 Hőseiket leveretve hagyák s vérekbe' felejtve
 Éneklő nélkül sirták el kardos atyáink!
 Töltsétek vedrekbe vezéreiteknek eloszlott
 Hamvait és elegyítve keserveitekkel utóbbi
 Őseitek lelkébe csepegtessétek örökké
 Emlékül, — valameddig egek, leendenek ők is.
 Ők értünk megvívta, ők alkottak először
 Talpkövet országunknak, övék a spártai hívség,
 Mely meghalni tanúlt, hogy örökjeit élni tanítná,
 Isteni árnyainak dőlven hűvébe pihenni
 A kertnek, melyet gondos kertésze falakkal
 Környezvén, tapodó vadtól nem félti virágít.
 Olt, öntöz, gyomlál asszút s újabbakat ültet,
 S víg vendégeit idvezítő illattal előnti,
 Isteni honyunknak, melyet pánczélos atyáink
 Alkottak számunkra, szelíd csendébe' riasztó
 Dob s idegen Duló nélkül békével elélni
 Csendes időnk korait, — mely Isten ohajtana többet?

Igazat adok Jakab Eleknek, midőn (id. h. 167. l.) azt találja, hogy »e szellem vezet *Zalán futása* írójának költői lelkét«; de további megjegyzése még bizonyításra szorúl, hogy t. i. e költemény, »a mint különösen (Székelynek) Toldyval folytatott

levelezései mutatják (?), aligha kortársai előtt ismeretlenül rejlett író asztalán; be volt hihetően küldve bírálatra, s bár nem jelent meg, ismerve lehetett az akkori tudósok által és hatást gyakorolhatott a rokon költői műfajban dolgozókra.«

16. *XII. Oda. A tudóshoz.* Közli Jakab Elek, id. h. 178. 1.

17. *XIII. Oda. A patak.* Nyolcz rímes versszak. Az első:

Tsendes patak! habjaidba
Képzem éltem habjait,
Tajtékozó zajjaidba
Látom sorsom zajjait,
Csörgésedből hallgatom ki
A bús szív sérelmeit,
Habjaidból olvasom ki
Epedő keserveit.

18. *Az élet boldogsága.* Tizenhárom rímes versszak, tele tömve mythológiával. Az első:

Mit mívelsz, Sylván, e kies berekbe,
A mikor Ceres a heves berekbe
Izzadoz, fáradt keze jár a sarlón
S ömled a tarlón.

Az utolsó két versszak tartalmazza a költemény alap gondolatát:

Ti pedig, gyilkos viadalmi Sántzok!
Vérmezők, Mavors hevítette lántczok!
Bontsatok sátort! Sokat áldozott már
A magyar oltár.

Mennyetek! Távozzatok honyhelyünkről,
Bontsatok sátort, ti! ti! környeinkről!
Jöjj el, áldott Csend! kebelünkbe zárunk,
Jöjj ide, — várunk!

19. *Pan és a juhász.* Hét sapphói versszak. Közli Jakab Elek, id. h. 176. 1.

20. *Pásztori rövid versezet. Hat lábú Deákos versek. Lycidas.* Hexameterek. Bekezdése:

Enged a dér, a mord Boreas fuvalmai szűnnek,
Játszva lebeg Zephir, Palesz puha szőnyege fedzi
A zöld oldalokat, laurus koszorúzta Cithaeront.

Kárpitos ablakain Phoebus mosolyogva tekintget,
Flora nevet, Zöldeny Cloris felvette palástját stb.

21. *Halotti Ének.* Két rímes versszak:

Partot ért sorsomnak sajkája,
Omladok a semmiségbe.
Semmisít a halál órája,
Már térek a mord renyeségbe.
Semmisülök, romló testem
Szerént sirba: estem.

Im a gyászos végzetek fonttja
A senyvedő testiségbe
Sárházunkat egyaránt rontja
És terít a bús semmiségbe,
Úgy van, de lelkemre nézve
Laurus van intézve.

22. *A poesis és a poeta.* Distichonok. A görög és római költők dicsőítése után áttér a hazaiakra. Közlöm az utóbbi részletet, mely egyúttal a költemény vége, mert megismerttet Székely mintáinak egy részével:

Hát te, magyar tűz lelkesítette Thalia, avulsz-e?

A mohos éveknek súllyos igája miatt?

A Feledékenység mély zűrzavarába merülsz-e?

Nem, soha! nem! miglen tart Heliconi tüzed.

Nem valamig tüzel isteni tűz hevítette *Barotzid*,

Délre jutott egeden míg *Szabó* fénye ragyog.

Nem borul éjbe napod, míg *Gyöngyösi* festi Keményét

Virgil ecsettyével — nem borul éjbe napod.

Míg harczol *Dugonits* vagy bájoló *Berzsenyi* lantja

Orphét játsz a magyar *Rumpla* virányi felett.

Berkeid ömlednek, míg *Linusi Dayka Kazintzit*

Tiszteli, tartja karon víg ölelési között.

Méltosan! zöldelsz Magyar *Aoniának* határa,

Dísz körek, ujj ernyők, szűz *Helikoni* mezők.

*

Bölcs Apoll! Parnass hevesítő Napja!

Fénytelen pennám Helikoni fajját

Melly tsekély ámbár, de Minerva szülte,

Néked ajánlom.

23. *Tiszt. Professor Sylvester György úr béköszöntésére készítettett Énekecske.* Két tizenkét soros rímes versszak.
24. *A szerencse állhatatlansága.* Tizennyolcz párosan rímelő sor. Közli Jakab Elek, id. h., 176. l.
25. *A hazafi.* Közli ugyanaz, id. h. 178. l.
26. *A patak (1817).* Közli ugyanaz u. o. 181. l.
27. *A szerencse (1817).* Öt sapphói versszak.
28. *Anxietas vitae.* Öt latin alkaeuszi versszak.
29. *A mezei csend. (Poetai andalgás. Április 1818.)* Közli Jakab Elek, id. h. 179. l. (Részben igen elütő szöveg.)
30. *Az én kívánságom.* Huszonkét anakreoni rímetlen sor.¹
31. *A rény mivolta.* Három sapphói versszak.
32. *Az elnyomott rény.* Két sapphói versszak.
33. *Az ártatlan.* Öt sapphói versszak.
34. *A magahittség.* Öt sapphói versszak. Az első:

Kit nem a belfény tüzel és világít,
Bár mutatkozzék felemelt helyekről,
Nem ragyog méltó neve, tsak piroslik
Léha világa.

35. *Egy 80 esztendőös földműves utolsó szava.* (1820.) Közli Jakab Elek, id. h. 183. l.

Végül közli Jakab Elek (id. h.) még a következő darabokat, melyek nem foglaltatnak a *Munkákban*:

36—38. *Szonettek 1818-ból:*

a) *Kazinczy Ferenczhez* (Kazinczynak ily feliratú gyűjteményéből: 'Versek hozzám.' Kazinczy sajátkezűleg írta rá: 'Aranyos-Rákosi Székely Sándor, unitárius deák, most tordai predikátor').

b) *A bálványozó szerelem. Sonett.* (Székelynek 1827. november 6. Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

c) *Nádasdy Tamás Buda várához.*

39. *Emlékkönyvbe. Ponori Thewrewk Józsefnek.* Kolozsvárott 1819-ben.

40. *Az új Abelárd.* (Székelynek 1827. november 6. Toldy Ferenczhez írt levele mellett.)

¹ Itt következik egy rövid prózai elmélkedés az ifjúságról e kelettel: *19-a Mart. 1820. estve Naphaladtán,* — s a következő lapon: *Himfynek némely daljai* címmel 23 Himfy-dalnak első sorai.

Ezek Székely Sándor összes lyrai költeményei, melyekről tudomást szerezhettem. Valószínű, hogy a korabeli almanachokban még több dala vagy ódája van, de neve nélkül, s így ezeknek kimutatása eddigelé legyőzhetetlen akadályokkal járt. Megjegyzem még, hogy Székelynek az *Unitárius Énekeskönyv* reformjában (1837.) is döntő része volt. Toldy szerint (id. h. 248. l.) az énekes könyvet »gyökeresen átalakította: sok szép régi éneket kihagyva, újakat dolgoztatva s az egészet másképp rendezve, mi által az becsben aligha nyert.« E munkássága szakértő oldalról megérdemelne a behatóbb vizsgálatot.

Toldy Ferencz 1827. október 10-én kérdést intézett költőnk-höz, hogy mik passiói? minő írókat szeret és olvas gyönyörrel? Székely e levélre még azon évi november 6. felelt: »Mit írjak gyönyörködtetőbb könyveimről és uralkodó passióimról? . . . . . Homért és Virgilt mások felett szeretem, különben pedig minden nemzet epikusait. Az eposzi kürtöt adta nekem inkább a természet, de a szelíd lanttól sem fosztott meg.«

Székelynek igaza van epikai erejének hangsúlyozásával, de már lyrai tehetségét bizonyára, bár elég szerényen nyilatkozik, egy kissé túlbecsüli, mert a természet csakugyan megfosztotta a szelíd lanttól. Székely nem lyrai tehetség. Dalaiban semmi természetesség és közvetlenség, ódáiban semmi erő és fenség, elégiai költeményeiben semmi mélység és hangulat. A lyrában ő tisztán utánzó, főleg Horatiusnak, utóbb Berzsenyinek csekély hivatottságú utánzója, de fölismerhető Klopstock és Kisfaludy Sándor hatása is.¹ Egymás mellé rakja a mintáiból vett képzeteket és képeket, de sehol egyéni jelleget nem kölcsönöz költeményeinek. Jellemző, hogy igazi szerelmi dala nincsen; költeményei legnagyobbbrészt annak a félig tanító, félig reflektáló iránynak halvány termékei, mely a múlt század végén és jelen századunk első tizedeiben

¹ Érdekes e tekintetben a költő fiának Jakab Elekhez intézett levele, melyből ez (id. h. 175. l.) a következő részletet közli: »Néhai idvezült édes atyámnak kedvencz könyvei voltak Homér pergamentbe kötve, Horatius és egy elavult Virgil, továbbá Klopstock Messiása, Berzsenyi versei stb. Ezeket annyira féltette, hogy mikor mint tudnivágyó kis gyermek, kinek a rajzhoz nagy kedvem volt, könyvtárában képeket kutattam, mindig figyelmeztetett, hogy ezen drága könyveihez ne nyúljak. Azokból egész helyeket mondott el nekem magyarul s szépségökre, szívemre mély hatást gyakorló magyarázatokkal figyelmeztetett.« — Klopstock hatása különben Székely epikai dolgozataiban is felismerhető, legfeltűnőbbben a *Mohács* címűben (l. alább).

annyi nagy hangú, költőtlen, hideg és üres verselménynyel árasztotta el a magyar irodalmat is. Nagyon is természetes, hogy Kisfaludy Károly nem vette be Székely lyrai költeményeit *Aurora*-jába, mert e költemények egy letűnt kornak és túlhaladott ízlésnek voltak éppen nem kimagasló termékei. És költők e darabjaiban az alakra és nyelvre sem fordított kellő gondot: verselése általában igen gyenge, nyelve majd köznapi, majd dagályos. Nagyon gyorsan dolgozott (pl. a *Vienniász* huszonöt énekét két-három hónap alatt írta!) és, úgy látszik, nem tartotta szükségesnek, hogy a hevenyében papírra dobott verseket és versszakokat gondosan revideálja és javítgassa. A lelkes hazafi, a gondolkodó fő, a nemesen dobogó szív sokszor szólalnak meg költeményeiben, — de hiányzik a magasabb röptű képzelet, a költői hang és hangulat, a tartalmi és alaki befejezettség. A magyar lyra történetében nem követelhet magának helyet Székely Sándor, még mint korának hangulatait vagy irányait jellemző egyéniség sem; — annál kiválóbb helyet foglal el a hazai epika fejlődésében, mert „az eposzi kürtöt” csakugyan megadta neki a természet.¹

III.

Székely igen termékeny volt az epika terén, de csak kevés műve jelent meg nyomtatásban és több epikai munkája teljesen elveszett vagy lappang. A költőnek következő epikai dolgozatairól van tudomásom:

1. *A kenyérmezői harc*. Hős költemény öt énekben. „Próba 1817. Egy ének kész”, írja Toldynak első levelében. E műnek semmi nyoma.

2. *Luiziade*. Fordítás (Camoensből) 1818-ból. Első énekét késznek mondja, de ez is elveszett.

3. *Vienniász* XXV énekben, 1821-ből, alkaeuszi versszakokban, mely saját szavai szerint „jobbítást vár”, azaz: nem sajtókész.

¹ A *Munkákban* — „Székelyek letelepedése. Hősi költemény” címmel — a következő megjegyzés olvasható: »Honnan jön elé nékem oly gyakran a vért és háborúkat szerető Músa! édes nekem vitéz hősök tetteit megzengeni vagy zúgó folyamok partjain az estvély alkonyában vagy erdőkön lengő fák közt, midőn a szelek csendesen lebegtetik a gajjokat, vagy illatos virágú mezőken, ha pásztorok é pásztornék gyűlnek öszve, hallgatni az édes éneket. Lelkem örömben dereng; édes nekem, hogy nagy nemzetem van s nagy viadalokat vitt és hogy Elői dicső tetteket hagytak emlékül a gyúlóngó Unokáknak.«

Ennek egy éneke (a XIV-ik), részben javítva, illetve módosítva, *Regé Bécs ostroma idejében 1693.* címmel megjelent a *Hébe* 1824-iki évfolyamában, 57—65. l.¹ E részlet megvan a *Munkákban* is. Ez eposzra czéloz Székely a *Mohács* bekezdésében (tehát 1828 előtt) is. L. alább.

4. *A székelyek Erdélyben*, hősi költemény három énekben, hexameterekben, 1822-ből. Megjelent a *Hébe* 1823. évfolyamában. L. alább.

5. *Mohács*. Hősi költemény négy énekben, hexameterekben, 1824-ben Tordán írva. Megjelent: *Koszorú, Szépliteraturai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez*. VIII. 1828. 33—55 l., aláírva: *Rákosi Székely Sándor*. — E költeményt említi Székely Toldy Ferenczhez írt első levelében ‚Mohácsiász‘ czímen, ‚mely egészen kész‘ és néki ‚mindegy, akárhol és miként jelenjék meg.‘ A következő levélben értesíti Toldyt, hogy e művét postára adta, az ‚Auróra‘ számára, — de Kisfaludy Károly, úgy látszik, nem volt megelégedve vele, és Toldy a ‚Koszorúban‘ nyomatta ki. — Az eposz bekezdése:

Zengjed Múzsza Mohács mezején Magyarok romlását!

A had elintéző szent Isten ítélete rendét,

¹ Ezt már Toldy Ferencz részben helyesen sejtette, midőn (id. h. 247. l.) kérdezi: »Vajjon nem ennek (a *Vienniász* cz. eposznak) epitomizált mignonja-e a szövegben felhozott és szintén alkaeusi versszakokban írt ‚*Regé Bécs ostromából?*« — míg Jakab Elek (id. h. 269. l.) nem meri e kérdést eldönteni, mert nem férhetett a *Hébe* 1824-iki évfolyamához.

A *Vienniász* e XIV. énekének javításait legegyszerűbben föltűnteti egy kis mutatóvány. Ime ez éneknek első három versszaka a költőnek eredeti kéziratából, — [ ] közt a *Hébe*ben megjelent szöveg változataival:

Éjj van s az elhúnyt Őrek alusznak itt
A kőfalon, nem mennydörög a mozsár,
A várharang [jelharang] nem kong, az ádáz
Vérözön, oh [Vérdiadal] valahára megszűnt!

A vár oromján méjj köd ereszkedik [ereszkedett].
Ilyen valál, bús éjszaka, énekem,
Oh annyiszor bús, a midőn itt
Hívem ölen örömben égtem.

Ez ablakon itt, e komor ablakon
Lantolva buzgó keblire bágyadék,
Midőn az érczkürt felriasztá
Emilemet s diadalra hívá [hívta].

Az eposz kéziratában ez ének irónnal át van húzva.

Mert örök Istenség végzé, nem földi Hatalmas,
 Hogy nemzetrontó Szolimán vész eszköze lenne,
 És Magyarok vétkét büntetné kardja Pogánynak.

Éneklém Nándor vívását s benne Szilágyit,
 Kül Mahomed kőfaldöntő nagy tábora vesztét,
 Húnyadit Istenként szágúldani, sergek omolván.
 Zengettem Budavár megvételet; és Kara harcztát,
 Múza miért vontál ekkor gyászfelleget én rám
 És miokért vágyál énekleni Múza Mohácsot!

A kutyacsillagzat melegét hintette mezőnkre,
 Hunnia nagy téréen gabonák főhajtva lebegtek;
 A pihegő aratók zengésit messze lehordák
 Lengedező szellők, mikor a lemenő napon estve
 Őrjás árnyékok hosszában, honba siettek,
 Vagy mikor a nyíló hajnal sугárza viszontag,
 S békés kunyhókból felkölté menni mezőkre.

Esti homály fedezé Duna, Dráva határtokot ekkor,
 A szomorú Hold is gyászolt a földnek alatta,
 Fenn az Egek mennyezetje homályba borúlva derengett,
 Isszonyodom zengvén, mik lettek most az Egekben!

Lángzó csillagján Budavára felett vad Abaddon:
 Megjelenék, Árpád hazaföldén, rettenetes Rém,
 A seregek szent Istene verte le régen Egekből,
 Mert pártos Rém volt, hadat és vért ösztönöző láz.

Ez Abaddon, a ki Klopstock *Messias*ából származik,¹ iszonyú égi látományokban sejteti „a magyarok vészét” és hazánk ellen ingerli Szolimánt, a ki már »Magyarok földére hozá vallástalan orvait,« a mi Buda várában nagy rémületet kelt. Lajos király összehívja „az ország fegyveres őreit” és kijelenti, hogy a sereghez indul. Búcsúja nejtől; dajkája rossz álmod látott. (II.) Abaddon pestissel is akarja megsemmisíteni hazánkat, de az Isten mást határozott s „védeni Honnunkat küldött szent Khérubim² angyalt”:

¹ Ez is megbánta, hogy Istentől elszakadt, mint Klopstock Abaddonja. A II. énekben így szól az angyalhoz, kit az Úr ellene küldött:

Lelkem erős most is, nemes és fájlalja veszesztett
 Székét, s nem nyugvó bosszút hord harczos Abaddon,
 Míglen visszanyerem ragyogó birodalmamot ismét!

² Székely, a képzett theologus, nem tudta volna, hogy *Cherubim* e szónak többes alakja?

,Van gondom népemre, nem engedem elromlását.
 Mostan azért tusakodj a Rémmel s poklokig űzd le,
 S a Sors könyvéből láttass nagy ítéletet, ülvén
 Hajdoni Hősek előtt, Magyarokra; de veszni ne hagyjad.
 Van gondom népemre, nem engedem elromlását.'

Az angyal a poklokba űzi a rémet és megszólaltatja kürtjét és ezt

Hallák és érték a Hős nagyok Eliziumban,
 Hétmogorok, kiknek legelébb folyt fegyvereken vér
 Az Haza szerzésben, s indultak az Isteni hangra
 Vissza, Hazájoknak megítelt földére sereggel.

Itt az angyal »felnyitva terengete mennyei könyvet, Sorskönyvét,«
 melyből a múltat és jövődőt (egészen Ferencz királyig) tudatja
 a hősekkel. A nemzet mostani bűnei oly nagyok, hogy Isten meg
 akarja büntetni:

Megíteltetik Isteni cézből

Most a visszavonó nemzet, mert tettei méltók!
 Nincs hív engedelem s haza hívség lelke sokakban,
 Pártosokat késztnek s egymást dulakodva veszítik,
 Rossz Atya, rossz magzat, rest polgár és henye Férjek,
 Éltekből józan mérteket elszoktattak.
 Mit sokat! a vétség példátlan elárada rajtok,
 S tar Szolimán által végzé büntetni az Isten.

Erre visszarepülnek a »felkölt scytha vezérek, Nagy sírást s
 szomorú hangot hagyván az Egekben.« (III.) Lajos Tolnán, a
 Duna szigetjén, Palamedesz pásztor kunyhójába tér, a hol pásztori
 módon megvendégelik, és segélyért imádkozik a templomban. Szolimán
 közeledtére tanácsot tart: bevárják-e a többieket vagy induljanak
 rögtön a pogány ellen? Tomory ez utóbbit tanácsolja és a király
 Mohács felé indul. (IV.) A csata. Szolimán győz; a magyarok
 vezérei elesnek, a király a Krassó patakba fúl. De Isten nem
 engedi, hogy a szultán üldözőbe vegye a keresztyéneket. Az
 eposz végsorai:

A szent fent szárnyolt villámló fény özönében
 A Levegőn — nézvén Magyarok gyász földire könyben.
 Így maradand hajdon, levegőben lengve magossan,
 A megítelt földnek végnapján, a mikor Ég föld
 Őszveomol s habozó lángok hamvakba takarják.

Érthető, hogy Kisfaludy Károly nem fogadta el e költeményt *Aurórája* számára. Az eposz főhibája a szerkezet gyarlósága. Abaddon szereplése és a Hétmogorok földidézése egészen czéltalan. Cselekvénynek alig van nyoma, és az alapgondolat, melyet a költő többször ismétél és hangsúlyoz, sehogy sem nyer költői alakot. A Klopstocktól kölcsönzött epikai gépezet (Abadonna, ősök földidézése, Isten és angyal szereplése, a Sors könyve stb.) indokolatlan és hiábavaló cifraság marad, mert a soványka cselekvényre semminemű befolyással nincsen.

6. *A meghódoltatott Dácia*, melyet Székely Toldy Ferenczhez irt három levelében (1828. deczemb. 1., 1830. január 7. és 1830. márcz. 15.) mint sajtókész munkát említ. Elveszett vagy lappang.

7. *Dierniász*, hősi költemény két énekben, Ossián modorában. Megjelent a *Hébe* 1825-iki kötetében, 347—357. l. A *Munkákban* is e kelettel: *Bécs, 29 xb. 1820.*

Székely Sándor gyengébb alkotása, melynek főhiánya a hangulat egyenetlensége. De cselekvénye is jelentéktelen, szerkezetről pedig alig szólhatni. A bekezdés teljesen megfelel az ossiáni stílnak és hangnak: »Honnan jössz elő oly gyakorta, lelkemnek szomorú Muzája! micsoda sivatagokban lakol te? micsoda hegyek barlangjaiban tartózkodol! Rettenetes lessz a te lakhelyed, akárhol, mert te mindég szomorú és rettenetes vagy. — Az én lelkem előtt úgy feketéllik a bánat, mint az őszi hegyeken a havas barna fellegei.« De nyomban utánna kiesik e stílből és hangból, mely, mellesleg megjegyezve, egyáltalában nem illik a költemény tartalmához, Árpád dicső győzelméhez, — midőn folytatja: »Dierna, a régi Dárcziának sok ellenségekkel vívó erőssége, egy lapályos halmon feküdt, az Aranyos folyama felett. Környékeit termékeuy szőlőhegyek, búza-keresztkekkel ékes térségek gazdagították és szépítették« — stb. köznapi józan prózában. Dierna királynéja, Yzira, szomorú, mert balsejtelmek bántják: »Éjszакnak Királya, kinek szívemet, országomat a végzéseк szerint általjegyztettem, tán elveszett, tán erősebbek karjai alatt holt el. Én az éjszaki Király jegyese vagyok, de az éjszaki hős oda van.« A barlang vezére, Beriosta, szereti a királynét és üldözi szerelmével, de Yzira várja Éjszак királyát. Ez végre megérkezik Árpád személyében, a ki legyőzi és megöli Beriostát. »Árpád győzedelemmel voná ki leterített bajtársa mejjéből fegyverét, Dierna kapui megnyílnak, s győzedelemmel

köszönté régen Sóhajtott zerelmesét s letevé hitét Dácia felől a Királynénak.« — Ossiáni fordulatok és képek ossiáni költészet és hangulat nélkül. Az alakok legkisebb rokonszenvet sem keltenek bennünk, a cselekvény, a mennyiben ilyenről szólhatni, érdektelen.

8. *Mikola Mária, Honi hős rege 1660-ból.* Megjelent a kolozsvári *Aglája* II. kötetében, 1830. 71—84. l. A *Munkákban* is. Kisfaludy Sándor regéinek tartalom, alak és stíl tekintetében igen hű, de nagyon gyenge utánzása. Bekezdése:

Zászlók alatt állt az ország,
 Rákóczi felzendíté, —
 A hazanép táborba szállt,
 Sergeit egyesíté —
 Emlékezet oltá ennyi
 Magyar s Székely egy hadban
 Összegyűlve nem vala még,
 Miolta Fejdelem van.
 Falai közt Kolozsvárnak
 A sorsra egy szívvel várnak,
 A népözön a mezőn
 Sátoroknak helyet vőn.

A költemény tárgya: Ámhet basa betör Erdélybe s Drágfi a pogány ellen indul, Mátyás ős házában hátrahagyva fiatal nejét, Mikola Máriát. De a pogány elfoglalja Gyaluvárat és fogságba ejti Máriát.

Ezerképpen szövi s bontya
 A történet mérő fontya
 Az emberi sorsokat —
 Most rosszat fűz ki, majd jót.

Ámhet megszereti Máriát, a ki őt férjére való hivatkozással visszatartja, mire a basa kijelenti, hogy bevárja férje halálát a legközelebbi csatában, de azután Mária az ő »rabágyossa« leszen. Most következik a csata, mely a keresztyénekre nézve kedvezőtlen fordulatot kezd venni, midőn Mária, a ki ékszereivel megvesztegette őret, megjelen, hogy férjét keresse, és hős ellentállásra serkenti csüggedten hátráló honfitársait. Végül megtalálja férjét, kit a fejedelemmel együtt megment.

Kisfaludy Sándor utánzása félreismerhetetlen, de Székely

nyelv és verselés, szerkezet és hangulat tekintetében messze elmarad Kisfaludynak még leggyengébb regéje mögött is.

9. *Hattyú-eposz Hunyadiról*, négy énekben, hexameterekben, megjelent a kolozsvári *Aglája* IV. kötetében, 1831. 70—92. l. A *Munkákban* is. E mű 1828 előtt már készen volt, mert *Mohács* bekezdésében hivatkozik reá a költő. A költemény a következő sorokkal indul meg:

Belgrád vivását énekleni lantomat újra
 Megzendítem. Erős jobbú nagy Húnyadi harcát,
 Mint úzé Törökök szultánját fegyvere vissza;
 Mint menté Belgrád falait dulakodva Szilágyi:
 Messze ható hangon megzengeni ösztönöz Isten.

Én, ki előbb Haddúrt éneklém szittyá hadakban
 S honn Istent támasztva pogány s vallástalan évből
 A kaukáz bérczről hoztam hadaimra segédet —
 Mert illet Istent harcban száguldani hajdon —
 Most már téged, Szent! homorú egék Istene, kérlek,
 Adj érez-szót nékem, mely távol népekig ingjon,
 Mely a hajdon ugar-laki népnek ez évkori lelkesb
 Ifjait és hősit nagy tetre gyulasztva kihívja,
 Hasson el a ligetet szerető költőkhöz erőben
 És engem lantban meggyőzzenek a haza ifjak.

Honni szerencsénknek nehezeben feljöve hajdon
 Nagy Mahomet, kontyos Törökök szultánja, hazánkra
 És rablotta derék-képpen hada a Duna túlját.
 Nem vesztegle, serény és rontani és tüzet adni,
 És valamerre terült, vagy fegyveri irtanak útát.
 De megzárta kemény Belgrád várába Szilágyit.

A szultán (ez a kis eposz egyszerű tárgya) követeket küld Szilágyihoz, hogy adja át Belgrád várát. Ez visszautasítja a császár követelését:

Mikor Euxin partjain ültünk
 És a Volga terét s a gázló tengeri környet
 Laktuk, elébb mintsem Duna mellett lenne hatalmunk:
 Szolga gyanánt tartánk titeket, s eleinket uralták
 Eldőd-ikreitek, míg szökve szabadba jutának.
 Szultánodnak azért hozzánk így szólni nem illő,
 Úgy víván mivelünk, mint pártos szolga urával.

Ekkor az örök egy „kaur-nemi“ ifjat hoznak fogva, a ki a szultánt a vár vezéreiről és vitézeiről értesíti, mire kiderül, hogy ez ifjú a szultán solymásza, kit a magyarok elfogtak volt és ki most a várból kiszabadult. (II.) Mahometet gondolkodóba ejti a solymász elbeszélése és eszébe jut, hogy »hit-tagadó Jankúl gyakran szabdalta« atyját; de azért, ugymond, szándéka mellett is megesketteti hiveit. Szilágyi hasonlókép Istenhez fohászkodik. A pogányok tiz napig ostromolják és végre fölgyujtják a várat, úgy hogy Szilágyi a felvárba kénytelen vonulni, hol Hunyadi megérkeztét várja. Kanisai és Arszlán eredménytelen viadala. (III.) Hunyady és Kapisztrán Belgrád alá vonulnak. A törökök elfogják az alsó várbán a szép Solymosi Klárát, kit a sereg szavazata Harámb vezérnek ítél oda, mire a megsértett Ibrahim elhagyja a táborn és haza megy »s ott elhala búban«; Klára pedig az éjjel meggyilkolja Harámbot és visszasiet a várba. Rozgony kirohan a várból és párviadalban megöli Arszlánt. Így veszi el a szultán három fővezérét. Szilágyi is kirohan, de Mahomet visszaszorítja a várba. (IV.) Végre megérkeznek Hunyadi és Kapisztrán. Amaz széjjelveri a török hajókat és behatol a baráttal együtt a várba. Mahomet újra ostromot parancsol, és egy pogány vitéz már feltűzi a török zászlót a vár tornyára, midőn Bátor magyar harcos a zászlót és a törököt magával lerántja a mélységbe. Most Mahomet megtámadja Kapisztránnak a várból kicsalt fegyvertelen népét, melynek védelmére Hunyadi lesiet, kit a szultán megtámad, de a hős leveri lováról a császárt, a kit emberei nagy nehezen megmentenek. A törökök most futásnak erednek, a győztes magyarok pedig nagy ünnepet ülnek, lakomáznak és tánczolnak.

Hunyadi, mint Mávors ha gigászokat érczel alávert,
Harcza nagy érzetiben mosolyogta vitézei tánczát.

E kis eposz, melyen Vörösmarty hatása félreismerhetetlen, Székelynek egyik legsikerültebb költeménye; nyelve és verselése ügyes, gazdag szép hasonlatokban s eleven képekben, és néhány leírása valóban költői értékű. De hiányos a szerkezete, nincsen központja, egyenetlen a hangulata. Székely művei közt kiváló helyet foglal el, de nem állítható egy sorba Vörösmarty remek kis eposzaival, melyekben a nagy költő kiváló jelességei rendszerint még megkapóbban érvényesülnek, mint *Zalán futásában*.

10. *Nándor ostroma,*

11. *Buda visszavétele* és

12. *Rudolfiász*. Ezeket Toldy Ferencz említi, az utolsót e megjegyzéssel: „a kolozsvári unit. collegium könyvtárában”, de én sehol semmiféle nyomukra nem akadtam. *Budavár visszavételére* czéloz a költő *Mohács* bekezdésében, úgy hogy a 11. számú epikai műve 1828 előtt már elkészült.

13. *Bercsényi Zsófia*, melyet a költő 1831-ben Kelemen Lajosnak egy „Corinna” czimmal megindítandó zsebkönyv számára átadott. De a zsebkönyv nem jött létre és a rege, mely kétség-telenül be volt fejezve, mert a költő, saját följegyzése szerint, nevének is fölolvasta volt, elveszett vagy lappang.

Tehát — a *Luziáda*-fordítást, mely talán csupán verselési gyakorlat volt, nem számítva — Székely Sándornak tizenkét epikai művéről van tudomásunk. Ezek közül nyomtatásban megjelent öt: *A székelyek Erdélyben, Mohács, Dierniász, Mikola Mária* és *Hattyú-eposz Hunyadiról*; kéziratban, de nem sajtókészen, fennmaradt egy: *Vienniász*. Egykori műveinek épen fele veszett el vagy lappang, — ha ugyan mindegyikök elkészült, a mihez alapos kétség fér.

IV.

Székely egykori munkái közül a fennmaradt első kettő a legfontosabbak és legérdekesebbek: *A Vienniász* és *A Székelyek Erdélyben*.

A *Vienniász* kézírata megvan a kolozsvári unitárius főtanoda könyvtárában; nyolczadrétű, számozatlan kötet, kezdettől végig a szerző sajátkezű írásában, telve javítgatásokkal és törlésekkel. A költemény címe: *Vienniász avagy Az Ostromolt Bécs. Hősi költemény Huszonöt Éneken. Irta Székely Sándor Tudományok Halgatója Bécsben 1821. November és Deczember Holnapjaiban*.¹

Műve keletkezését Székely a címlap előtti oldalon maga a következőkben adja elő: »Ezen Munkát legelőbb Schönbrunban kezdém meg — midőn a Gloriettből Bécs felé soká néztem — haza menvén egy *Odát*² irtam, annak írása közben (melyet sok-

¹ A címlap előtti oldalon azonban irónnal, szintén Székely írásában, olvasható: *Irtam 1821 három végső holnapjában — Bécsben*.

² Azaz ez eposznak egy énekét, melyet, tekintettel verses alakjára, mondhatott ódának.

szor megújítottam) arra határozván magamat, hogy többet is irjak. Mikor osztán éjszakánként planizálni kezdém a dolog kezdetét és végezetét — soha nem tagadhatom, hogy egy tárgy nagy befolyással volt képzeletem szabad, nagy és sebes terjeszkedésére.¹ — A kávéházban a Graben szegletén sokat gondolkoztam ülve egy-egy asztalkánál egyedül, hasonlóképpen az Augustiner, Burg és Mölker bástyákon is, hová sétálni ebéd után néha kimentem, valamint a Stubenthor-bástyán — a Schwarzenberg-kertben. — Laktam a C. Residentia kapuja előtt Am Kohlmarkt Nro 1151 in 5-ten Stock egy kis szobában. A Lucz harcztát² dőlve irtam egy kasztenen 12 óraker, midőn az Akademiából haza jövén ebédre akarék menni. A közepén lévén majd Bécs vidékének, úgy képzeltem magam, mintha én is bészorúltam volna a várba az ostrom alatt; innen származtak ezen localis ideák: *túl, innen.*«

Ezen értesítés előtt két levelen olvasható a *Vienniász* tartalmának következő áttekintése, szintén Székely Sándor saját kezétől:

»Az Eposznak Foglalatja.

1. Kara tűzben és égés között Bécs előtt.
- 1.³ Egy fogoly elbeszéli a várriadását,
2. a vezéreket is.
3. Kara kitudván frigyét köt 3 Hősével.
4. Harambnak leányt ígér.
5. Vezérei indulnak a vár felé.
6. Bécs leiratik.
7. Stahremberg fogadást térszen oltá (oltáron?).
8. Az ostrom kezdődik és 4 nap tart.
9. A várbeliek jól viselik magokat.
10. Lotharingus a Szigetet jól oltalmazza.
11. Kara parancsolatot ad kiverni őtet.
12. A Duna annyira árad, hogy nem lehet, és a várat keríti.
13. Kara könyörög segedelemért *Allának*.
14. Luczifer Basaképbén veri le a könyörgésről és kéri, hogy Lucziferhez könyörögjön.

¹ Mi lehetett ez a „tárgy“?

² T. i. Luczifer harcztát a XXIII. énekben.

³ A számozási hibák a kézirat hibái.

15. Kara neki könyörg és kevélykedik.
16. Felszárnyal a Naphoz és megcsalja,
  1. Miért nem segít a keresztényeknek,
  2. bocsásson szomjat a Törökre.
17. A Nap nagy szárazságot csinál.
18. A Duna elapad, a kútak kiszáradnak.
19. A Török kiveri a Szigetből Lotharingiust, által evezve a csekély Dunán.
20. A vár a Szigetből is ostromoltatik.
21. A több részen is. 5. nap.
- 23.¹ A szárazság a várt szomjal gyötri.
- 34.¹ E mellett minden megaszsz.
35. Luczifer a szeleket segédre hívja, ígéri,
  1. Hogy birodalmában majdan főkké teszi,
  2. Kéri, hogy égessék el a várt.
36. Luczifer felingerel egy Törököt, hogy a templomot gyujtsa (fől).
37. Ég a vár, a puskapormagazin felé megy a tűz.
38. Luczifer a föld alá megy a földet ingatni.
39. Kherubim megjelen, a szeleket haza igazítja.
40. Záport támaszt, az égést eloltja.
41. A templomokról a rumákat elerőtleníti.
42. Új *ostromok*. Kicsapások.
43. Éhség a várban, nem jön senki segíteni.
44. Rákéták és kém bocsátatik ki.
45. A kém hirül hozza Kara szerelmét.
46. Stahremberg eleményt gyűjtet ezalatt.
47. Kara szeretője elragadtatik, és újj Ostrom.
48. Az Éneklő Leány története.
49. Nagy ostrom, de a vár nem vétetik meg.
50. Kara tanácsot tart és elvégeztetik 29. Aug. a végostromra mint szerencse napja.
51. Készületek a napra.
52. Íbrahim elpártol.
53. Haramb megöletik.
54. Szépvireki elpártol. Kara három nagy vezéri.
55. Kara vezéri a nagy napon, de nem győz.
56. Haza készül. Luczifer Basaképben dorgálja.

¹A számozási hibák a kézirat hibái.

57. Luczifer pestist bocsát 7 napig, a Török újra ostromol.
58. A vár utolsó veszedelemben.
59. Luczifer megveretik az angyaltól.
60. Ködöt támaszt és a nappalt fél éjjellé változtatja.
61. Az ostromlók nem tehetnek. — Kara újra készül, sereget számlál. (?) A várbeliek ínsége. Rákéták.
62. Éjjel mért az angyal a Mindenható dörgésére.
63. A ködöt eloszlatja. A nap leányi stb.
64. A Kahlenbergen Stahremberg énekel, imádkozik.
65. Diadal délig. A nap megáll délen.
66. Délután viadal. Isteni tisztelet. Öröm. Az este késik.«

E tervezet elég töredékes és hézagos, töredékes és hézagos maga a munka is. Székely még 1827. októb. 10-én is azt írja Toldynak, hogy a *Viennász* 'jobbítást vár.' Á kézirata tele van törlésekkel és megjegyzésekkel, melyek néha ellenmondanak egymásnak. Már a költemény előtt olvassuk: »*Jegyzések*: 1. a kihúzások is ide tartoznak, 2. a legvégső Ének nincs készen, mely Szobieszki és Kara harczát foglalja magában és Bécs felszabadulását és a Törökök megverettetését.« Egyébként is sok a törlés és megjegyzés; így az I. ének végén: '50 stropha,' ez csakugyan ötven versszakból áll; a II. ének nagy része ki van törölve, közben egy üres lapon e megjegyzés: 'A magyarokról. A magyarok említetnek mint neutralisták, kik ezen ostromot nem örömet nézték. Sokan közülök Bécsét védelmezték mint *Pálfi*, *Eszterházi*, *Szerényi*, *Draskovics*, *Kéri* stb. Ezek a várból tettek nevezetes kiütéseket, de nem az ostromló pogány mellett.' A többi énekben is sok a törlés; a kitörült helyeknél a margón néha 'más' olvasható; és sok az üres fél és egész lap. A XIV. ének egészen ki van törölve, végén e megjegyzés: 'Ez kinyomtatott III. Hébében.' (L. fönt 15. l.) — A XVII. ének cziménél olvasható: 'Ez elmarad.' — *XVIII. ének nincsen*, — vagy itt is csak számozási hibával van dolgunk? — A XX. énekben kitörölt három versszak mellett e lapszéli megjegyzés: 'Epizód egy ifjúról és leányról'; ugyanez énekben alább: 'Beg Ulimán levágitik, a rabok megszabadúlnak, Bercsényi álma.' — A XXIV. ének igen rövid, mégis ezzel fejezte be Székely Sándor az egész, XXV. énekre tervezett eposzt, melynek tehát nemcsak utolsó éneke hiányzik, de utolsó előtti éneke is csupán hamárjában van kikerekítve és az egész mű befejezésévé

valahogy átalakítva. Az elkészült műnek utolsó négy versszakaja jóval későbbi, elhányt írással odavetve, így hangzik:

Elibe indúlt Musztafa, sergeit
 Biztatva s víve a hegy alá hadát,
 Azomba szemben lépve jött már
 És leereszkede Szóbieszki
 Lengyel hadával s összecsapott legott,
 Vivának, a harcz rettenetes vala,
 Dörgének a csók, a vas álgjuk
 És ropogott az aczél s világolt.

De Szóbieszki összetöré kemény
 Hadával a vért szomjúhozó pogányt,
 És űzte gyorsan a mezőken,
 Kéve gyanánt omol a Törökség.

És megnyitá a vár zárt kapuit, s öröm
 Kiáltva ment be a falakon s midőn
 Estvély derengett már körül bé,
 Mennyei dics koszorúzta harcát.

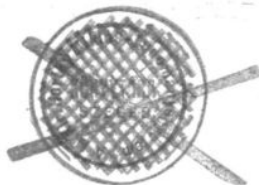
Vége.

A mondottakból, azt hiszem, világos, hogy a *Vienniász* annyira befejezetlen, hogy nemcsak egész terjedelmében kiadni, de még alapos ítéletet sem lehet róla mondani. A kidolgozott énekek tetemes részletei kitörölve, a befejezés, csak hogy már valahára vége legyen, elhamarkodva, a lapszéli jegyzetek egészen más részleteket ígérve, — hogy lehessen ily műről, mely sok helyütt még olvashatatlan is, komolyan véleményt mondani? A legtisztább és, úgy látszik, legnagyobb gonddal írt vagy talán legtöbbször simított éneke az egész műnek az első; álljon ez itt mutatványul¹:

Vienniász. I. Ének.

1. Jolánka nincs itt! alkonyat érkezik,
 E mély vadonnak kebliben enmagam!
 A szél üvölt, a barna felleg
 Mennydörög a hegyeken keresztül.

¹ Megjegyzem, hogy az igen ingadozó és furcsaságokban bővelkedő helyesírást egyszerűsítettem s modernizáltam. A versszakok számozása is tőlem származik.

2. És itt lép engem! Lelkem örömben ég.
 Jolánka, jártál itten? avagy talán
 Hijába várlak — Csendes ének,
 Honnan emelkedel e ligetben?
3. Honnan jön e lány hangozat? estvetájt
 Mely édes, erdőn hallani lantverőt.
 Ime egy Istenné, borostyán
 Fonja fejét, szeme lángja habzik.
4. Arczája ámbár istenien lehel
 És teste vékony fénye nem emberi,
 Kőboltja pálmás ajtajában
 Így veri húrjait énekelve:
5. Zengem Karát, a megveretett vezért,
 Ki Bécsre büszkén ostromoló hadat
 Hozott, de onnan szégyenülve
 Tért haza s népei elveszének.
6. Sok fájdalomban szenvede Bécs, midőn
 A vad törökség kőfalait veré,
 Szilaj tatárság kóborolva
 Hamvak alá temeté mezőjít.
7. És fegyver, éhség s istenek ostora,
 A döghalál elvitte vitézeit,
 S midőn közel járt végveszélyhez,
 Jött szabadítani Szóbieszky.
8. Ernszt Stahremberg volt és Lotharingia
 Herczegje, két hős, a haza biztosi,
 S nagy Szóbieszky, a keresztény
 Népnek erős fala, védelemje.
9. A vérre vágyó Gög megaláztatik,
 Az elnyomott nép újra szabad leszen.
 Isten kezében függ szerencsénk,
 Hasztalanul perel a kevélység. —
10. A nap lement volt, estve ereszkedett
 Setét köd ingott Ausztria s Bécs felett.
 Egyszerre lángok támadának,
 Tűzözön ömledezett határin.

11. Szitva az égés győzte az északát
Magyar hazámtól fogva fel éjszakon,
A nagy hideg hegy bérczetetőig
Nyugoton és delen ége minden.
12. A füst gomolygott s égre emelkedék
És messze nyúló oszlopokon fektüdt,
Szómszéd faluktól távolakra
Terjedezett s fel alá merengélt.
13. És a tüzekben emberek égtenek,
A régi honnyok lángban enyésztenek,
És elraboltattak lakói,
Szirtüregek fedezék az elszórt
14. Föld népit. A szép kertek elasztanak,
Asztag, kalangyák lángzanak a mezőn,
És puszta lett egy díszes ország,
Emberölő török és tatárság.
15. Félhold karéban villoga Ottakring,
Schönbrunn s Hitzingnek halmaitól fel a
Nuszdorf teréig — Bécs ligetji
Telve zuhogtanak orv ebektől.
16. És a tatárság rabla körül s tűzelt.
Igy fényle a bús éjszaka. — A vezér
Bécsnek terén egy halmon állva
Néze le a pokol éjjelében
17. A vár felé és látta sugár között
És édesen tűnt tornyaiból nehéz
Hangan parancsit osztogatni
A rabigába vetett lakóknak,
18. Mint barna sárkány, mely veres üstökén
Csillagra fekvén, lombja lefoly s szikráz
Gyíkhomlokát fennyen előre
Tartva lenéz mezeinkre s vészt szór:
19. Így álla s kényén álmadozott szeme.
Egy német íjfat fogtanak a tatár
Orvok körül s rút szidalomban
Lánczai közt vezeték Karához.

20. Szép volt az ifjú, barna szemöldöke
Mosolygva ült a görbe taréj alatt,
Vékony piros vér festi ajkát,
Fegyvere cső, buzogány övében.
21. Szála merő test, fedte vas öltözet.
Látta az ifjat Musztafa, a vezér,
S büszkén szavát kezdette: Német,
Kaur fia, hittagadó pogány eb!
22. Hallotta honnyod Musztafa hős nevét
És látta-e sok fegyveresim sorát?
Talán vezérid tört ragadván
Elszaladand Kara szégyenülve!
23. Így szólva lépdelt, és felel a fogoly:
Hallotta honnyom híredet, o vezér!
Jöttél, ezer szárnyan repült az
Ijedelem; szomorán jövendőt,
24. A lelkevesztett népre robajt hozza,
Mint verhenyős váz a temetők alatt
Egymásra fűzven sárga nedves
Csontjait a falon éjjelenként.
25. Fel és le járdal, félve fut a lakó
Az utas eltér, zárba ütődik az
Erőtlen ajtó, így röpült az
Városokon, falukon keresztül.
26. A nép futott, a nép fele elmene,
Sűrű tolongás lepte az utakat,
Az hidakon jajgás, sirások
Nagy szekerek s paripák özönje
27. Minden felé — sok földre tapodtatik,
Sok tengely és rúd által ölettetett,
Más vízbe hullott, a Dunának
Habjai vérbuborékban úsztak.
28. Keskeny kapukban dúlakodott s rohant
Egyszerre minden — láttam anyákat itt
Kisdedjeikkel félelemben
Tartni kezét szomorú atyáknak.

29. Az hallgató férj most szeretettjinek
 Nyujtá kezét, majd kardjainak kemény
 Marokjait rendben próbálván
 Gondjai közt mene a falakra.
30. Hallám az aggott vént is, imádkozott,
 Esdekle buzgó gyermekinek nevét
 Őrizni nagy tettü előknek
 S védeni a haza régi fényét.
31. Megáldva osztán visszavevé koros
 Léptit küszöbjén és unokái közt,
 Kik kis fiak térdét ölelték,
 Régi idők szavait regélé.
32. A hű vezérek gyorsan ügettenek,
 Utczák során jó ménjeiken, nehéz
 Hangok kiáltának fel és le
 Intve parancsokat osztogattak.
33. Polgárokat nem kelle fenyíteni,
 Vállalva tarták rendjeiket, ezer
 Kincset hozának jó hazájok
 Védire a tehető vezérnek.
34. Érzem, miként fáj a szomorún hagyott
 Vezérnek a seb, melyet elútazó
 Császára sértett, és mi szívvel
 Álla fel a riadott lakókhöz,
35. Biztatni mindent: Gyermekem és atyám
 Szóllíta s intett s kére reményleni
 És istenét híván segédül,
 Szíve derék kebelébe lángolt.
36. Oh Stahremberg, mint Zeusz jegenyéje az
 Isten jelen nem létiben a liget
 Szent háza mellett őrizetjén
 Perlekedett rohanó szelekkel,
37. Olyan valál! szól Musztafa: fájlalom
 Császárod, ifjú! megveti a kegyet
 És nem jön önként kérni lánczot
 A kegyelemszerető Karától —

38. Örvendek a vár őrjinek, — ő derék.
 Csekély vezérrel Musztafa nem perel.
 Pompája fényesb fegyverének,
 Hogyha erős rab-urak kísérik.
39. Lánczokban a szép győzedelem-lovat
 Istambul útján, s nagy Padisám mosolyg.
 Így szólva intett a tatárnak
 Fűznie a rabot a rabokhoz.
40. És Mirza rab lesz. Musztafa! szóllal az
 Ifjú, taréját elveti és repül
 És csókot adván a vezérnek
 Keblire dül. Kara elmosolyodik.
41. És Mirza volt a lányka, Karának egy
 Szép hölgye, nem rég a teres Ausztria
 Szélén Hainburgnál vadászván
 Mirza reménytelen a ligetben
42. Eltűne, titkon Bécsbe ragadtaték.
 Hallá vezérét jönni s elillana
 Onnan, tatár szíjjára önként
 Hagyta magát s nevetett, midőn sírt. — —
43. Schönbrunnak őrző szűze, akárki vagy,
 Nyelved hevitő, lelkem örömbe jött,
 Szollék, — mosolygó arcza fénylett
 Rám, idegen haza gyermekére.
44. És újra zengé lantja az éneket,
 Én egy borostyán ágyra leszunnyadék
 Kiállja elrablott szülöttjén
 Bánatosan zokogó anyának,
45. A lantverőnek tűzbehozó szavát!
 Az éjjel eltölt. Hajnal elérkeze,
 Felsejkenék — egy szirtüregnek
 Boltja alatt egyedül magamra.
46. Látott keletről engemet a piros
 Hajnal, borostyán fonta be homlokom,
 Lant volt kezemben s egy varázsbot.
 Terjedező örömeiben égtem.

47. És érzetimnek szent heve ellepett,
Zengettem a nagy bajnokok énekét
És vágytam itt várak vivójit,
Ott fedező sereget vezetvén,
48. Isten- s hazáért vívni ösök falán
Vagy nagy vitézek tetteit önteni
Idegbe s zúgó folyamoknál
A lemenő napon énekelni.
49. Most tűzbe mentem, mennydörögő szavam
Villámla mintegy ütközet istene,
És tűzbe vittem hallgatómat,
Rettege és riadozva jajgott.
50. Oh istenasszony, tőled ezen dagály,
E titkos ág, mely homlokomon lebeg,
Te hagyta e lantot sajátúl
Rám, idegen haza gyermekére.¹

A második ének a következő három versszakkal indul meg:

1. Ölte keblén Musztafa a leányt,
Ott folytatá az lengedező szavát
És voltaképen monda mindent,
A miket ő kitudott, kihallott.
2. »Jól tudja eként Bécs Kara hős nevét!
Vannak különben hősei, o vezér!
Láttam mosolygó hajnalokra
Mennydörögő komor éjszakákat.
3. »Használt hadakban gyenge leányka is.
Gróf Stahremberg, a várnagy, erős, eszes
És sok tüzekben jártas és van
Érdeme várfedezést vezetni.

Itt kezdődnek azután a lapokra menő törlések, melyek az eposz olvasását és megértését annyira megnehezítik.

HEINRICH GUSZTÁV.

¹ Ezzel az első ének be van fejezve.